

КЛЕЙМО МАЙСТЕРНІ КИЄВО- ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ НА СРІБНИХ ВИРОБАХ ХІХ СТ.

В сучасній літературі відсутня інформація відносно золотарської майстерні ХІХ ст. на території Києво-Печерської лаври. В науковому обігу наводяться також неточні дані про її клейма на предметах культового призначення. Автори книги М. М. Постнікова-Лосева, Н. Г. Платонова, Б.Л. Улянова (Золотое и серебряное дело XV-XX ст. М., 1983) зазначають, що вироби майстерні позначалися двома видами клейм у вигляді літер як, розділеними між собою крапками - К.П.Л. і К.П.Л.І.П. — в прямокутних щитках. Дослідники вважають, що ці клейма відносяться до 1847 - 1855 років.¹

Проте, аналіз пробірних клейм з річними відмітками свідчать про те, що клеймо К.П.Л. з'являється раніше з 1837 р. і зберігається на срібних виробах по 1892 р. Можливо, що виявлення інших творів допоможе уточнити ці хронологічні рамки. Розшифрування клейма К.П.Л. не викликає труднощів і воно читається як Києво-Печерська лавра.

Клеймо з літерами К.П.Л.І.П зустрічається на срібних предметах культового призначення з 1851 по 1855 роки. Виникає питання, у зв'язку з якими подіями воно з'являється на лаврських творах сріблярського мистецтва і чому існувало такий нетривалий час? Відповідь на це питання можливо дати тільки за допомогою аналізу архівних матеріалів і культових предметів.

Документи київської міської Думи, Пробірної палатки надають цікаву інформацію відносно правил таврування ювелірних виробів з дорогоцінного металу. У 1847 р., згідно з циркуляром Міністерства фінансів про "свідчення майстрів золотих і срібних справ", Пробірна палатка розпочала реєстрацію ювелірів. Після того, як вони сплачували мито, їм надавали дозвіл на роботу з дорогоцінним металом. Поміж заяв київських майстрів, в яких вони висловлювали свої

¹Постнікова-Лосева М.М., Платонова Н.Г., Улянова Б.Л. Золотое и серебряное дело XV-XX вв. М., 1983. - С.166.

побажання займатися ювелірним ремеслом, збереглися прохання Києво-Печерської лаври.²

Письмові джерела свідчать про те, що у лаврі нагромаджувалися багатства у вигляді золотих і срібних монет - голландських червінців, іспанських піастрів, а також срібних привісок, які підвішувалися віруючими до ікон. Цей матеріал, а також старі культові предмети лавра відправляла в Пробірну палатку. Після їх плавлення одержаний метал використовувала для виготовлення нових виробів, необхідних для церковної відправи.

Змінення на виробках клейма К.П.Л. на К.П.Л.І.П. може пояснюватися тим, що з 1851 - 1855 рр. в лаврській майстерні почав працювати видатний майстер золотих і срібних справ, ієродиякон Павлин (в миру Павло Потильчак)³. Це підтверджується архівними матеріалами, а також предметами культового призначення, які позначені цим клеймом.

Павло Потильчак народився 1822 р. у с. Черняхівка Пирятинського повіту Полтавської губернії. З архівних документів стало відомо, що 1846 р. він звернувся до київського митрополита Філарета з проханням про прийняття його послушником до Києво-Печерської лаври. У подальшому намір Павла Потильчака залишитися у лаврі на постійне проживання залежав від рішення княгині Варвари Олексійовни Рєпніної-Волконської, тому що він був її кріпаком. У травні 1847 року вона підписала йому вільну для переходу до "чернецького духівництва".⁴

Проте, згодом виявилося, що її маєток в цьому селі знаходився під заставою і, крім того, у неї були значні борги.⁵ У зв'язку з цим суд постановив, щоб Потильчак у відповідності з законом заплатив 50 крб. сріблом для забезпечення приватних претензій. Після сплати цієї суми суд підтвердив вільну і 1849 р. його прийняли до числа "дійсних послушників Києво-Печерської лаври." У формулярних списках лаврських ченців згадується про те, що ієродиякона Павлина приділили до "сріблокування".⁶

²Державний архів міста Києва. ф.337, оп.1, д.126, л.2.

³Центральний Державний Історичний архів України. ф.128, оп.1, д.126, л.2.

⁴там же, л.11.

⁵там же, л.31.

⁶там же, л.20.

Письмові джерела свідчать про те, що Павло Потильчак займався позолотою ікон під час іспиту його на послушенство. За виконання цієї роботи йому визначили щорічну платню у сумі 30 крб. сріблом.⁷

З архівних документів стало відомо, що у 1848 р. він позолотив мідну дошку, яку зробили на кошти графіні Орлової-Чесменської.⁸

Згодом йому замовляли більш складні роботи. У 1850 році Духовний собор лаври прийняв рішення про виготовлення срібної шати на ікону св. Миколи, що знаходилася у трапезній церкві. Передбачалось, що вона буде велика за розмірами - від 10 або 18 вершків завдовжки і 16 вершків завширки.⁹

З метою виконання цієї роботи майстру золотих і срібних справ, ієродиякону Павлину доручили зробити кошторис на цей виріб і взяти участь у плавленні металу. Внаслідок цього, лавра отримала 6 злитків срібла вагою 3 пуда 24 фунта 46 золотників.¹⁰

У зв'язку з тим, що в майстерні не було необхідних умов для того, щоб розкувати злитки металу і підготувати їх для "карбування", у січні 1852 року ієродиякон виїжджає для проведення цієї роботи в с. Гавронщину Радомишльського повіту Київської губернії.¹¹

Архівні матеріали Пробірної палатки знайомлять з інформацією про те, що у 1851 р. ієродиякона Павлина записали в книгу майстрів золотих і срібних справ і видали йому свідоцтво для роботи з дорогоцінним металом.¹² Аналогічні дозволи він отримав на протязі 1851-1855 рр.

Завдяки звітності ієродиякона Павлина перед Духовним собором лаври стало відомо, що він використовував срібло для виготовлення слідуєчих творів - двох жертвників, що знаходилися в соборній церкві у вітарях архідиякона Стефана і Іоанна Богослова.

Крім цієї роботи він зробив чотири оправи до фініфтевих ікон і 17 оправ для камінців, що прикрашали дві

⁷там же, л.20.

⁸там же, л.12.

⁹ЦДІА, ф.128, оп.2(заг), д.2185, л.6.

¹⁰ДАМК, ф.17, оп.4, д. 98, л.1.

¹¹ЦДІА, ф.128, оп.2(заг), д.184, л.21.

¹²ДАМК, ф. 17, оп. 4., д.98, л.1.

архієрейські митри. Протягом 1851-1852 років ієродиякон Павлин зробив 29 срібних рамок до ікон вагою 5 фунтів 92 золотника.¹³

Письмові джерела свідчать про те, що ікони підносили представники лаврського духовенства великоможним особам. Найбільші за розмірами ікони з зображеннями Спасителя, Богоматері Свенської, святих Олександра Невського, царя Костянтина, великомучениці Катерини призначалися для подарунків царській родині. Наприклад, у 1856 р. лавра планувала виготовлення трьох срібних рамок "особливого малюнка", для прикрашення ікон і підношення їх Олександру II під час його коронації.¹⁴

Серед творів зроблених ієродияконом Павлином до наших днів збереглося лише декілька виробів. Якимось чудом залишилися срібна пластина від жертovníка, яку знайшли під час розкопок руїн Успенського собору у 1963 році (КПЛ, М-7256). В центрі сюжетної композиції з великою експресією зображена сцена "Жертвування Авраама". Чіткістю малюнка відзначається широка облямівка з рельєфних карбованих завитків рококо. Їх неспокійний ритм ніби підсилює драматизм події, що розгортається.

Можливо, що від жертovníків залишилося два срібні фрагменти, які привертають увагу вишуканою майстерністю виконання як рельєфної сюжетної композиції (КПЛ, М-8029), так і яскравими орнаментальними мотивами з пальметок, квітів і завитків (КПЛ, М-8021).

Вплив стилю рококо відчувається і в оздобленні срібної шати до ікони св. Миколи (КПЛ, М-1169). У витонченому декорі одягу святого і в облямівці рамки переважають вигнуті завитки рококо, які чудово розміщуються на гладенькому тлі виробу, створюючи виразні композиції з карбованих картушів.

Майстер застосовує такий же стилістичний прийом і в декорванні двох лампад (КПЛ, М-7982, М-844). Чудовий, живописний ефект надають цим виробам карбований орнамент з великих і маленьких картушів і купок квітів.

На вищезгаданих виробах зустрічаються клейма міста Києва, пробірного майстра, лаврської майстерні - К.П.Л.І.П. Правила таврування творів з дорогоцінних металів в ХІХ

¹³ЦДІА, ф.128, оп.2 (заг), д. 184, л.28.

¹⁴там же, л. 40.

ст., а також дані Пробірної палатки і матеріали архіву Києво-Печерської лаври запевнюють в деяких висновках.

У 1851-1855 р.р. на її території працював ієродиякон Павлин (в миру Павло По-тильчак), талановитий майстер золотих і срібних справ, який вписав яскраву сторінку в історію лаврської золотарської майстерні ХІХ ст.

Виходячи з вищезгаданих виробів, що збереглися до наших днів, можна стверджувати, що високий художній і технічний рівень їх виготовлення надали можливості ієродиякону Павлину позначати свої твори власними ініціалами, тобто "І.П.", (ієродиякон Павлин), на відміну від інших лаврських сріблярів ХІХ ст.

З переходом ієродиякона Павлина з Києво-Печерського монастиря у Китаєвську пустинь в 1856 р. на лаврських výroбах культового призначення зникають літери І.П. і на них знов з'являється лаврське клеймо К.П.Л.

Н.А. СТРИЖАКОВА

Національний музей історії України

ІМПЕРАТОРСЬКІ ТАЛЯРИ НІМЕЦЬКОЇ (СВ. РИМСЬКОЇ) ІМПЕРІЇ У НУМІЗМАТИЧНІЙ ЗБІРЦІ НМІУ

У Національному музеї історії України зберігається понад сто тисяч одиниць монет, нагород, знаків різних країн світу. Це найбільша системна колекція в Україні.

Одним з найцікавіших розділів нумізматичної колекції є розділ Західно-європейської нумізматичної колекції, що нараховує понад 40 тисяч монет. Тут зібрані монети західно-європейських держав, починаючи з раннього середньовіччя.

В історії монетної справи Західної Європи умовно вирізняють п'ять періодів:

I період - варварського карбування - Vст. - кінець VIII ст.

II період - перший середньовічний період каролінгського денарія - середина VIII - X ст.

III період - другий середньовічний період феодального денарія - середина XIII ст. - поч. XVI ст.

IV період - Відродження - період гроша та флорина -